

УДК 316.6+159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-6>

ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НА ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ У ЗВО

Гейко Євгенія Вікторівна,

доктор психологічних наук,

професор, доцент кафедри психології та соціальної роботи

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID ID: 0000-0002-2386-9679

Web of Science Researcher ID: AAK-7192-2020

У статті на основі системного цілісного підходу розглянуто історичні передумови становлення психології цілісності, виявлено особливості поняття «цілісність особистості» та умови розвитку цілісності у майбутніх психологів на етапі підготовки у ЗВО. Емпіричні дані підтверджують особливості формування цілісності особистості майбутніх психологів в процесі опанування людинознавчих професій.

Особливу увагу приділено історичному внеску Лейпцизької школи, яка ввела в науковий обіг поняття цілісності та виокремила важливі структурні компоненти цілісності особистості.

На основі результатів математико-статистичного аналізу отриманих емпіричних даних виявлено основні чинники цілісності сучасних майбутніх психологів.

Ключові слова: Лейпцизька школа, майбутні психологи, психологія цілісності, цілісність особистості.

Geiko Yevheniia. Formation of integrity of future psychologists at the stage of preparation in higher education

The article considers the historical background of the formation of integrity psychology on the basis of a systemic holistic approach, reveals the peculiarities of the concept of «personality integrity» and the conditions for the development of integrity in gifted youth at the stage of preparation for scientific research. The empirical data confirm the peculiarities of the formation of the integrity of the personality of future psychologists in the process of mastering humanities professions.

Particular attention is paid to the historical contribution of the Leipzig School, which introduced the concept of integrity into scientific circulation and identified important structural components of personality integrity.

Based on the results of the mathematical and statistical analysis of the empirical data obtained, the main factors of integrity of modern future psychologists are identified.

Key words: Leipzig School, future psychologists, integrity psychology, personality integrity.

Вступ

Майбутні психологи, які навчаються у закладах вищої освіти, мають можливість реалізувати власний творчий потенціал на етапі дослідницької діяльності. Проте важливу роль у цьому процесі відіграє цілісність особистості. Розглянемо історичні аспекти становлення цілісної психології, яка запропонувала науці поняття цілісності особистості.

На початку минулого століття існувало чимало психологічних шкіл, які прагнули вивести психологію з методологічної кризи та перевести її в русло розвиненого систематичного знання з власним тезаурусом, предметом і методами дослідження. Багато таких шкіл сформувалося в Німеччині. Наприклад, Берлінська школа гештальтпсихології та Лейпцизька школа, об'єднані в «Німецьку холистичну психологію», протистояли традиційній асоціоністській психології з її елементалізмом і механіцизмом.

Часто порушувалося питання про те, що вся наука має під собою підґрунтя або догму, але насправді це не так. Представники холистичної психології в Лейпцигу зробили одну з перших спроб переглянути методологічні засади, що лежать в основі науки. Таким чином, вони сформулювали принцип цілісності у вивченні психічного життя.

Центральним принципом холістичної психології є принцип первинної цілісності всіх психічних переживань. Для цього пропонується метод «цілісного аналізу», тобто відокремлення власного безпосереднього досвіду від його приватних аспектів. Згідно з ученням Лейпцизької школи, цілісний досвід має певний динамічний зв'язок між цілим та його частинами. Феноменологічно, функціонально і генетично ціле домінує і визначає частини, в той час як частини можуть чинити зворотний вплив на ціле. Цей взаємозв'язок вивчала Лейпцизька школа. Таким чином, процес психічного розвитку в усіх його формах (онто-, філо-, антропо- та актуалгенез) від складних якостей до гештальт-характеристик іде від менш досконалих, від гештальт-переживань до більш досконалих гештальтам. Таким чином, на певних етапах розвитку дитячий досвід дифузний, недиференційований, неповноцінний і не настільки значущий, як досвід дорослих. Тільки коли вони виростають, їхній досвід стає диференційованим і осмисленим.

Однак питання про цілісність психічного життя в Лейпцизькій школі пов'язане з емоціями. Іншими словами, емоції визначають ритм психічного життя та особливість усіх психічних процесів, включно зі сприйняттям, пам'яттю та мисленням. Емоції – це характеристика кожної цілісної істоти.

Ще одна важлива концепція цієї школи – природа структури.

Із загальної структури душі можна виокремити часткові структури, які лежать в основі пам'яті, мислення, естетичного досвіду тощо. Найважливішою з часткових структур є структура цінностей, що становить ядро особистості та характеру. Загальна структура душі визначається насамперед структурою надособистісної душі (спільної для родин, етнічних груп і рас). Суть людського життя полягає у створенні людиною цінностей. Однак ціннісна орієнтація залежить від структур, успадкованих від предків. Індивіди можуть розуміти ці структури через емоції, пов'язані зі структурним ядром «Я», і діяти відповідно до того, що закладено в цих структурах.

Об'єктивні психічні структури (мова, мистецтво тощо) співвідносяться з особистісними та надособистісними структурами душі. Що більше об'єктивних психічних структур проявляється в рамках індивідуальних і надіндивідуальних структур, то повнішою стає структура душі.

Іншими словами, духовне життя постає як єдине ціле, а одиницею аналізу духовного життя є загальний комплексний досвід. Лейпцизька школа вивчала різні душевні утворення відповідно до їхньої ролі в загальній душевній структурі та намагалася розв'язати проблему формування природи часток за характером усього досвіду, а також системи в розвитку душевного життя. Іншими словами, цілісний підхід до аналізу психічних явищ дає змогу об'єднати когнітивні та афективні процеси. І особливо на ранніх етапах генетичного розвитку емоційні процеси відіграють тут провідну роль. По суті, Лейпцизька школа довела, що відмінності між людьми важливо шукати не в особливостях психічних процесів, а в відмінностях ціннісних структур, що визначають психічне життя індивідів.

Таким чином, у контексті розглянутої нами проблеми формування цілісності особистості також є суттєвим аспектом. Цілісність або внутрішня узгодженість особистості означає взаємозв'язок усіх частин-систем суб'єкта. Таким чином, інтегративна особистість – це особистість, яка: прагне значних самоперетворень; приймає та оцінює свій власний досвід як важливий ресурс для таких самоперетворень; здатна орієнтуватися та використовувати інший позитивний досвід для своїх самоперетворень.

Тому мета цієї статті – виокремити основні характеристики цілісності в обдарованих осіб на етапі наукового дослідження.

Матеріали та метод

Таким чином, науковці, які керують процесом самоорганізації цілісності власної особистості, приймають і підтримують усі спроби самоперетворення. Вони відсторонюються від

власних оцінок, вподобань і відкидань, повністю приймають і використовують власний досвід як необхідний ресурс для самоперетворення. Посідають мета-позицію щодо власних переконань та особистого стилю життя.

Цілісність особистості – це не тільки умова, а й показник успішної наукової діяльності в галузі психології. Без таких якостей навіть талановиті майбутні науковці не зможуть перетворити себе. Що стосується внутрішнього досвіду, то й тут не відбувається суттєвого самоперетворення.

У випадку з особистісною цілісністю науковий керівник трансформує цю цінну якість і сприяє організації довіри та формуванню цілісності в майбутнього науковця: на думку Дж. Беккіо [1], С. Гілліган [3], особистість здатна впоратися зі своїми вадами, реалізувати свій потенціал, віднайти унікальність та ідентифікувати себе з науковим співтовариством, створити унікальну саме цілісність особистості, фахівця галузі людинознавчих професій сприяє прагненню до творення стилю життя і нового способу життя в творенні життя. Цілісність особистості – це її власна історія формування, інтеграції, диференціації та реінтеграції, що ґрунтується на визнанні цінності її досвіду, досвіду себе, іншого та Всесвіту. Цілісність в аспекті міжособистісної взаємодії – це адаптація до іншого як до системи, прагнення до творчої співпраці з різними системами – людьми, організаціями та сутностями. Хоча форми вираження можуть бути різними, намір і мотивація завжди спрямовані на розвиток і саморозвиток.

С. Гілліган зазначив, що успіхи М. Еріксона як у терапії, так і у викладанні були пов'язані з сумлінністю вчителя [3].

Однак багаторічні пошуки відповідей на запитання про те, як науковці можуть домогтися успішних змін за допомогою неймовірних і навіть екстраординарних стратегій, не дали позитивних результатів. М. Еріксон розмірковував про прийняття та використання внутрішньої реальності [2]. Він виявив, що відповіді на запитання, чи можемо ми цього досягти, не знайдено. Тільки знайомство і подальше навчання могли знайти відповідь. Таким чином, М. Еріксон попереджав, що суб'єкт завжди має бути захищеним як людська істота, наділена певними правами, привілеями та безпосередністю внутрішнього життя, й усвідомлювати, що в гіпно-тичній ситуації він перебуває в уразливому становищі [2]. Незалежно від того, наскільки поінформований суб'єкт, завжди існує загальна тривога, свідомо чи несвідомо, з приводу того, що станеться, що він скаже чи не зробить.

Результати

Крім того, організацію цілісності особистості та взаємопов'язані з цим феноменом психологічні характеристики було докладно розглянуто на студентах, які навчаються у виші за освітньою програмою «Психологія управління» та «Психологія».

Отже, кореляційна матриця містить 63 змінні, але за допомогою методу головних компонент було виключено 12 чинників із власними значеннями, більшими за одиницю. Фактори, отримані в результаті варімакс-обертання, пояснюють 87,3 % загальної дисперсії.

Фактор II «само актуалізація».

Фактор III «мотивація».

Фактор IV «ефективність».

Фактор V «довільність».

Фактор VI «образ світу і людини».

Фактор VII «асертивність».

Фактор VIII «пізнавальна активність».

Фактор IX «допитливість».

Фактор X «самобичування»; високий рівень цього фактора спричиняє самодезінтеграцію, підвищене відчуття провини, регресивні процеси та дестабілізацію Я в силу емоційної незрілості.

Фактор XI «успіх»; ортогональним пунктом цього фактора є «мотивація до зміни поточної діяльності», де запобігання невдачі домінує над мотивацією до досягнення, а страх невдачі стимулює успіх. У міжособистісних стосунках переважає пасивний і загальмований стиль.

Фактор XII «асертивність».

Для студентів факультету психології, педагогіки та мистецтва конкретний зміст самоорганізації цілісності особистості пов'язаний із представленими факторами, але домінуючими є: «життєва творчість», «самоактуалізація» та «мотивація». Самосвідомість і прагнення до саморозвитку домінують у процесі формування цілісності особистості. Однак негативні ознаки особистісної самодезінтеграції впливають на самовизначення як на особистісному, так і на професійному рівні та перешкоджають процесу інтеграції.

За вибіркою студентів другого курсу факультету психології, педагогіки та мистецтва (за кореляційною матрицею) було представлено 63 змінні, з яких методом головних компонент було виокремлено 15 чинників із власними значеннями, що перевищували 1. Ці чинники було повернуто за допомогою методу варімакс. Фактори, отримані в результаті варімакс-повертання, пояснили 88,5 % загальної дисперсії.

Далі знаходиться фактор «творчість у житті». Ортогональним пунктом цього фактора є «цікава робота», тенденція до трудоголізму, головна цінність – робота і прагнення втекти від екзистенціальних проблем. Фундаментальне питання про сенс життя втілюється в постійному зануренні в професійну діяльність. Відбувається професійна трансформація особистості, і межа між особистістю і професійною роллю практично зникає.

Фактор II – «самоактуалізація».

Фактор III – мотивація. Ортогональними точками цих чинників є «значущість результатів діяльності» і «мотивація до зміни поточної діяльності»: запобігання невдачі домінує над мотивацією до досягнення, а страх невдачі стимулює мотивацію до успіху. У міжособистісних стосунках переважає пасивний і гальмівний стиль.

Фактор IV – «інтегративний». Ортогональним пунктом цього чинника є «самобичування», і високий рівень цього чинника призводить до самодезінтеграції, посилення почуття провини та дестабілізації самості через регресивні процеси та емоційну незрілість. Він також включає в себе зневагу до «здоров'я», здорового способу життя та безвідповідальне ставлення до власного фізичного, психічного та психологічного здоров'я.

Фактор V – «довільність». Ортогональною точкою цього чинника є «дослідницька діяльність», коли концентрація на одному виді діяльності негативно позначається на реалізації інших видів діяльності, коли погляди й позиції однобічні й упереджені, коли «контакт» на рівні багатосторонніх стосунків і виключення спілкування призводить до надсоціальності, але перешкоджає рефлексії та самоаналізу.

Фактор VI – «внутрішня свобода». Ортогональним пунктом цього чинника є «етноцентричні цінності» (наявність сім'ї) як можливість зануритися в утилітарні потреби і піти від прагнення до саморозвитку, самореалізації та любові, що проявляється як хвороблива залежність від партнера.

Фактор VII – «установка на очікування від інших». Це спроба самоствердитися і бути визаним іншими, яка в ситуації фрустрації сприймається оточенням як ворожа.

Фактор VIII – «самоактуалізація». Ортогональними пунктами цього фактора є «надмірна захопленість розвагами», екстравагантність, обурливість в усьому, екстремальний настрій, життєрадісність та грайливість.

Фактор IX – «освіта». Ортогональний пункт цього фактора – «високий соціальний статус», снобістські нахили, статус як показник значущості людини.

Фактор X – «ефективність». Ортогональною точкою цього чинника є почуття прекрасного. Щоб позбутися реальних проблем і внутрішніх конфліктів, індивіди занурюються у світ краси та естетичної насолоди.

Фактор XI – «повага». Ортогональним пунктом цього чинника є «релігійність» – ціннісне ставлення до віри, дотримання норм, чеснот, але нехтування світським життям, ігнорування соціальних і психологічних проблем суспільства та відрив від необхідності саморозвитку й самовдосконалення як заперечення служіння істинній правді.

Фактор XII – «самоконтроль». Ортогональним пунктом цього фактора є «високий матеріальний статус», схильність оцінювати людину за матеріальним статусом та економічним становищем, переважання матеріальних цінностей.

Фактор XIII – «пізнавальний інтерес».

Фактор XIV – «соціальна активність».

Фактор XV – «ефективність».

Фактор XVI – «соціальний статус».

Таким чином, для студентів другого курсу факультету психології, педагогіки та мистецтва характерними чинниками самоорганізації цілісності є «життєтворчість», «самоактуалізація», «мотивація» і «цілісність». Незважаючи на репрезентативність цих чинників, кожен із них справляє власний вплив на процес організації цілісності особистості.

За вибіркою студентів третього курсу факультету психології, педагогіки та мистецтва (за кореляційною матрицею) було представлено 63 змінні, з яких методом головних компонент було виокремлено 15 чинників із власними значеннями, більшими за одиницю. Ці чинники були повернуті за методом варімакс. Фактори, отримані в результаті варімакс-повертання, пояснили 95,5 % загальної дисперсії.

Далі йде фактор «самоактуалізація». Ортогональною точкою цього фактора є «конкурентоспроможність», яка орієнтована на досягнення, кар'єру і сприймає інших як конкурентів, що унеможливорює чесні стосунки з оточуючими.

Фактор II – «респектабельність».

Фактор III – «довільність».

Фактор IV – «респектабельність». Ортогональним пунктом цього фактора є «здоров'я» – нехтування здоровим способом життя, безвідповідальне ставлення до фізичного, репродуктивного та психологічного здоров'я, «ставлення до інших», негативне ставлення до людства, дихотомії, полеміка, крайнощі у висновках і негативізм.

Фактор V – «інтегративний». Ортогональним пунктом цього фактора є «егоцентризм», тобто прагнення до самоаналізу, внутрішні каральні реакції, самокритика та «самобичування». Високий рівень цього чинника призводить до самодезінтеграції, посилення почуття провини та дестабілізації самості через регресивні процеси та емоційну незрілість.

Фактор VI – «повага». Ортогональним пунктом цього фактора є «свобода», коли прагнення до незалежності обертається відсутністю відповідальності та втратою емоційної близькості в міжособистісних стосунках. «Мотивація уникнення» – спроби піти від відповідальних рішень, уникнення відповідальності, страх перед життєвими труднощами.

Фактор VII – «мотивація». Ортогональним пунктом цього фактора є «важливість результатів діяльності», який наголошує на результатах діяльності та відсуває на другий план процесуальні та мотиваційні аспекти діяльності.

Фактор VIII – «цікавість». Ортогональним пунктом цього фактора є «приємне дозвілля». Орієнтація на відпочинок, дозвілля та різні форми насолоди призводить до епікурейства, але суперечить самореалізації та саморозвитку.

Фактор IX – «творчість життя».

Фактор X – «ефективність». Ортогональною точкою цих чинників є «любов», а любовна залежність характеризується прагненням злитися з партнером. Інтереси, звички та потреби партнера домінують над усіма потребами індивіда, що призводить до втрати або зникнення його самості.

Фактор XI – «успіх». Ортогональними точками цього чинника є «пізнавальна активність» та «естетична спрямованість». За переважання когнітивної та естетичної спрямованості втрачається реалістичність і виникає бажання зануритися у свій внутрішній світ як альтернативу реальності.

XII фактор – «ефективність». Нездатність об'єктивно оцінити результати власної діяльності та зосередженість на почутті «обману» через невдачі, розчарування, фрустрації, очікування, невідповідність надій і результатів діяльності.

Фактор XIII – «об'єктивна самооцінка». Ортогональним пунктом цього чинника є «комунікація», що проявляється як гіперсоціальність, концентрація на комунікативних аспектах взаємодії та прагнення сховатися від власних екзистенціальних питань через призму спілкування.

Фактор XV – «образ світу, образ людини».

Таким чином, для студентів третього курсу факультету психології, педагогіки та мистецтва характерними чинниками самоорганізації цілісності є «самореалізація», «повага», «довільність» і «повага». Незважаючи на репрезентативність цих чинників, кожен із них по-своєму впливає на процес організації цілісності особистості.

За вибіркою студентів четвертого курсу факультету психології, педагогіки та мистецтва (за кореляційною матрицею) було представлено 63 змінні, з яких методом головних компонент було виокремлено 12 чинників із власними значеннями, більшими за одиницю. Ці чинники були повернуті за допомогою методу варімакс. Фактори, отримані в результаті варімакс-повертання, пояснили 97,4% загальної дисперсії.

Таким чином, це фактор «самоактуалізація». Ортогональною точкою характеризованих чинників є «освіта». Фактори: концентрація на академічних заняттях, що стимулює шкільне навчання, переважання навчальної мотивації та уникнення практичної реалізації, нездатність застосувати свої знання на практиці, відчуття безсилля в контексті академічних занять.

Фактор II – «мотивація». Ортогональним моментом цього чинника є значущість досягнень. Запобігання невдачі домінує над мотивацією досягнення, тоді як страх перед невдачею стимулює мотивацію успіху. У міжособистісних стосунках переважає пасивний і гальмівний стиль.

Фактор III – «інтегративний». Ортогональним пунктом цього фактора є «самобичування». Високий рівень цього фактора призводить до самодезінтеграції, посилення почуття провини та дестабілізації самості через регресивні процеси та емоційну незрілість.

Фактор IV – «внутрішня свобода». Ортогональним пунктом цього чинника є «етноцентричні цінності» (наявність сім'ї) як можливість зануритися в утилітарні потреби та піти від потреби в «коханні», що проявляється у вигляді саморозвитку, самореалізації та хворобливої залежності від партнера.

Фактор V – «самоактуалізація». Проявляється у вигляді екстравагантності, надмірності в усьому, екстремальних настроях, життєрадісності та грайливості.

Фактор VI – «ефективність». Ортогональним пунктом цього фактора є «високий матеріальний статус», тенденція оцінювати людину за її матеріальним статусом та економічним становищем, переважання матеріальних цінностей.

Фактор VII – «повага».

Фактор VIII – «ефективність». Ортогональним пунктом цього фактора є «ефективність». Нездатність об'єктивно оцінювати результати власної діяльності. Орієнтується на невдачі, розчарування та незадоволеність; відчуває «обман» від невідповідності між очікуваннями, сподіваннями та результатами діяльності.

Фактор IX – «творчість у житті».

Фактор X – «пізнавальний інтерес». Ортогональним пунктом цього фактора є «високий соціальний статус», який проявляється у вигляді снобістських тенденцій, статусу як показника значущості людини.

Фактор XI – «об'єктивна самооцінка».

Фактор XII – «асертивність».

Таким чином, для студентів четвертого курсу факультету психології, педагогіки та мистецтва характерними чинниками самоорганізації цілісності є «самоактуалізація», «мотивація», «цілісність» і «внутрішня свобода». Незважаючи на репрезентативність цих чинників, кожен із них справляє свій вплив на процес організації особистісної цілісності.

Висновки

На підставі отриманих експериментальних даних слід зазначити домінуючі чинники, що сприяють самоорганізації цілісності особистості майбутніх психологів, а саме: «життєтворчість», «самореалізація», «мотивація», «цілісність», «ефективність», «респектабельність», «духовність», «довільність», «образ світу, образ людини» та «респектабельність». При цьому виокремлюються ортогональні полюси чинників (від'ємне значення чинників), які, навпаки, гальмують або не сприяють самоорганізації цілісності особистості: «важливість результатів діяльності», «мотивація до зміни поточної діяльності», «самобичування», «етноцентричні цінності», «корисливість», «освіта», «цікава робота», «конкурентоспроможність», «конкурентоздатність» та «здоров'я».

Дослідження показали, що структурні компоненти майбутніх практикуючих психологів мають тенденцію змінюватись протягом навчання в університеті. Цілісність особистості характеризується наявністю базового конструкту та низки додаткових конструктів, які змінюються в процесі навчання. Можна відзначити, що відбувається зсув від егоцентризму до професійних інтересів, планування майбутнього та прагнення домогтися визнання й поваги. Однак є один елемент, який можна виявити у студентів усіх курсів. Він проявляється в побудові внутрішніх стандартів, творчому самовираженні, реалізації своїх здібностей та вмінні жити в сьогоденні (тобто пережити теперішнє свого життя в усій повноті). Тому вважається, що цей елемент справляє самоорганізаційний вплив на формування та розвиток цілісності особистості.

Література:

1. Vecchio J., Suarez B. Du nouveau dans l'hypnose. Les techniques d'activation de conscience. Paris : Odile Jacob. 2021. 168 p.
2. Erickson M.N. Hypnotic psychotherapy. The Medical Clinics of North America. P. 571–584. New York W.D.Sounders Co. Reprinted in Ericson. 1980.
3. Gilligan S.G. Ericksonian approaches to clinical hypnosis. In J.K. Zeig (Ed.), Ericksonian approaches to hypnosis and psychotherapy. New York: Brunner/Mazel. 1982. P. 87–103.